

Janusz R. Mroczek, Joanna Kostecka, Maria Korczyńska

OCENA ROLI PROGRAMU ROLNOŚRODOWISKOWEGO W POSTRZEGANIU PRZEZ ROLNIKÓW WYBRANYCH ASPEKTÓW PROBLEMATYKI ŚRODOWISKOWEJ

Streszczenie. Opracowanie i wdrażanie programu rolnośrodowiskowego jest działaniem obowiązującym każde państwo członkowskie Unii Europejskiej. Polski program rolnośrodowiskowy jest skierowany nie tylko na ekstensyfikację produkcji rolnej, lecz także na utrzymanie istniejącej i największej w Europie różnorodności biologicznej obszarów wiejskich. Program rolnośrodowiskowy służy zachęcaniu rolników do stosowania praktyk prowadzących do ekologizacji produkcji rolniczej i przyczynia się do retardacji intensywnego przekształcania siedlisk w obszarach wiejskich. Stwierdzono, że producenci rolni na terenie województwa podkarpackiego poszukują nowych możliwości działania i dostrzegają szansę rozwoju dla swoich gospodarstw między innymi w programach rolnośrodowiskowych. Badania ankietowe wskazały jednak, że większość badanych rolników zdecydowała się na udział w działaniach rolnośrodowiskowych ze względów ekonomicznych i w zakresie swojej wiedzy i postrzegania problematyki środowiskowej niewiele różni się od tych badanych, którzy nie realizują programu rolnośrodowiskowego. Choć częściej kompostowali odpady organiczne, nie wyrzucali ich na dzikie wysypiska i twierdzili (98%), że przestrzegają zasad Kodeksu Dobrej Praktyki Rolniczej (gdy w grupie nierealizujących programu takiej odpowiedzi udzieliło zaledwie 20% badanych), nie rozpoznawali zagrożenia dla środowiska z powodu zanikania różnorodności biologicznej.

Słowa kluczowe: zrównoważony rozwój, retardacja, obszary wiejskie, program rolnośrodowiskowy

WPROWADZENIE

Kryzys ekologiczny ma swoje źródła w obowiązujących obecnie schematach postępowania wobec przyrody. W dobie zrównoważonego rozwoju konieczne jest przełamywanie tych schematów i konsekwentne rozwijanie świadomości ekologicznej w duchu retardacji wykorzystywania zasobów przyrodniczych.

Wyróżnia się trzy typy świadomości ekologicznej: potoczna, ideowa i naukowa. Świadomość potoczna opiera się na wiedzy przyswajanej z codziennych kontaktów człowieka z przyrodą. Jej podstawowym źródłem jest tradycja, zdrowy rozsądek i przeszłość kulturowa. Świadomość ideowa sprowadza się do przekonań, poglądów oraz działań skierowanych na realizację celów i wartości, a jej charakterystyczną cechą jest przekonanie o nadrzędności celów ochrony środowiska w stosunku do pozostałych celów funkcjonowania społeczeństwa. Z kolei świadomość ekologiczna o wymiarze naukowym jest oparta na wynikach badań i ma swoje źródła w rozwoju nauk przyrodniczych, medycznych, technicznych, ekonomicznych i społecznych. Świadomość ekologiczna będąc

Zakład Biologicznych Podstaw Rolnictwa i Edukacji Środowiskowej, Uniwersytet Rzeszowski, ul. Ćwiklińskiej 2/D₃, 35-601 Rzeszów, e-mail: jmrok@univ.rzeszow.pl, jkosteck@univ.rzeszow.pl

częścią świadomości społecznej, wyznacza stosunek ludzi do przyrody. Oznacza także zmianę sposobu myślenia, przeżywania i wartościowania środowiska przyrodniczego. Jest zrozumieniem roli przyrody w życiu codziennym, a także rezultatem uznania problemu ekologicznego za problem społeczny [Papuziński 2006]. Według Sadowskiego [2000], aby mówić o świadomości ekologicznej nie wystarczy suma jednostkowych stanów świadomości, a konieczna jest więź w obrębie danej społeczności. Wówczas pojawia się świadomość ekologiczna rozumiana jako kategoria socjologiczna, która utrwalając system etyczny za pomocą wartości, ocen i norm, może przyczynić się do zmiany stosunku społeczeństwa do środowiska przyrodniczego. Kształtowanie właściwego poziomu świadomości jest niezbędne w budowie społeczeństwa zrównoważonego. Powinno opierać się na zasobie wiedzy upowszechnianej w działalności edukacyjnej, podejmowanej zarówno przez szkolnictwo, jak również przez organizacje i fundacje ekologiczne oraz środki masowego przekazu.

Ekologizacja rolnictwa wiąże się przede wszystkim ze świadomym kształtowaniem stosunków przyrodniczo-społecznych na obszarach wiejskich. Szczęólnego znaczenia nabiera w tym przypadku zasada trwałości, czyli zachowania zasobów przyrodniczych, ekonomicznych, przestrzennych i kulturowo-społecznych wsi. Naprzeciw temu wychodzą programy rolnośrodowiskowe, a popularyzowane przez media i doradców agencji rolnych stają się istotnym elementem edukacji ekologicznej na obszarach wiejskich [Kostecka 2009; Mroczek 2009].

Celem badań była ocena wpływu funkcjonowania programów rolnośrodowiskowych na postrzeganie wybranych aspektów problematyki środowiskowej przez rolników.

ISTOTA I ZADANIA PROGRAMÓW ROLNOŚRODOWISKOWYCH

Upowszechnianie metod produkcji przyjaznych środowisku staje się obecnie priorytetem. Prośrodowiskowe zasady kształtowania i zarządzania obszarami wiejskimi uzyskują ramy programów rolnośrodowiskowych i zmierzają do poprawy stanu środowiska tych obszarów, a także stwarzają możliwość produkcji żywności wysokiej jakości. Stan zasobów przyrodniczych w obszarach wiejskich wynika z wieloletnich zaniedbań oraz małej świadomości ekologicznej mieszkańców wsi. Wysoki stopień chemizacji produkcji, złe zagospodarowywanie odchodów zwierzęcych i ścieków z gospodarstw domowych czy wypalanie ściernisk, to tylko niektóre czynniki powodujące degradację ekosystemów i zmniejszenie bioróżnorodności terenów wiejskich. Zasadniczym celem programów rolnośrodowiskowych jest promocja systemów produkcji rolniczej przyjaznych środowisku. W tych programach po raz pierwszy przywiązuje się wagę do tworzenia relacji pomiędzy gospodarką rolną a przyrodą, traktując rolnictwo i rolnika nie tylko jako producenta żywności, lecz także jako kreatora i opiekuna nowych wartości przyrodniczych.

Funkcjonujący obecnie model gospodarki rolnej oparty na masowym używaniu syntetycznych środków produkcji, w dużej mierze uniemożliwia realizację zasad zrównoważonego rozwoju. Rolnictwo, jako część globalnej gospodarki, dąży do zwiększenia wydajności, nawet kosztem stopniowego niszczenia gleby, zasobów genetycznych czy piękna krajobrazu. Rolnik świadomy współczesnych wyzwań i problemów musi więc mieć na uwadze nie tylko wydajność, ale również pozarolnicze cele swojej działalności, takie jak ochrona środowiska i krajobrazu czy szacunek dla lokalnej tradycji [Kostecka i in. 2010].

Rolnictwo zrównoważone realizuje kilka ważnych funkcji: wytwarzanie produktów

żywnościowych, gospodarowanie przestrzenią wiejską, przeciwdziałanie zmniejszaniu populacji i pustosynnieniu, uczestniczenie w rozwoju wsi poprzez tworzenie miejsc pracy, konserwacja i kształtowanie krajobrazu, tworzenie przestrzeni rekreacyjnej na obszarach wiejskich, włączanie się w proces recyklingu i unieszkodliwiania odpadów oraz wkład w zachowanie dziedzictwa kulturowego i historycznego wsi. Ochrona powietrza, wody, gleby oraz zasobów genetycznych roślin uprawnych i zwierząt gospodarskich jest coraz bardziej społecznie akceptowana. Rolnictwo zrównoważone od konwencjonalnego odróżnia się wykorzystywaniem zasobów w sposób nieniszczący ich zdolności do odnawiania, zwiększaniem produkcji żywności tylko na drodze poprawy produktywności zasobów, pełną symbiozą celów produkcyjnych z ekologicznymi, zachowaniem wysokiej jakości stanu środowiska przyrodniczego oraz małą podatnością produkcji rolniczej na wahania i załamania rynku [Adamowicz 2005, 2006].

Rozwój obszarów wiejskich należy realizować poprzez kojarzenie celów ekonomicznych z ekologicznymi, co umożliwia rozwiązywanie problemów społeczno-gospodarczych w zgodzie z koncepcją zrównoważonego rozwoju. Szansę na taki rozwój daje program rolnośrodowiskowy, stanowiąc alternatywę w stosunku do rolnictwa intensywnego. W Polsce wdrażanie programu rolnośrodowiskowego rozpoczęto w roku 2004, w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2004-2006 i finansowania z Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej. Pakiety siedmiu działań (rolnictwo zrównoważone, rolnictwo ekologiczne, utrzymanie łąk ekstensywnych, utrzymanie pastwisk ekstensywnych, ochrona gleb i wód, strefy buforowe oraz zachowanie lokalnych ras zwierząt gospodarskich) były istotnym impulsem dla wdrażania zasad zrównoważonego rozwoju na obszarach wiejskich. Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 miał ponownie za zadanie poprawę stanu środowiska przyrodniczego, a w stosunku do programu realizowanego w latach 2004-2006 został wzbogacony o trzy pakiety działań rolnośrodowiskowych: ochrona zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk przyrodniczych poza obszarami NATURA 2000, ochrona zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk przyrodniczych na obszarach NATURA 2000 oraz zachowanie zagrożonych zasobów genetycznych roślin w rolnictwie [Działania Programu...].

W opinii producentów rolnych działania w ramach programu rolnośrodowiskowego są ważnym narzędziem ochrony środowiska, ale dla poprawy ich skuteczności i zwiększenia zainteresowania poszczególnymi pakietami jest konieczne wprowadzenie zmian ułatwiających pracę rolnika [Kruszyński i Borkowski 2011]. Dotychczasowe doświadczenia wskazują, że wdrażanie programu rolnośrodowiskowego jest istotne nie tylko z powodów ekologicznych, ale także ze względów społecznych, gdyż umożliwia on uzyskiwanie przez rolników wieloletnich korzyści finansowych i kształtuje nowe funkcje obszarów wiejskich. Jego opracowanie i wdrażanie jest zatem obowiązkowe dla każdego państwa członkowskiego Unii Europejskiej.

METODYKA BADAŃ

Materiał badawczy do pracy stanowiły dane liczbowe udostępnione przez Biuro Regionalne Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa w Rzeszowie oraz wyniki badań ankietowych. Próbkę badawczą stanowiło 100 producentów rolnych w wieku 25-60 lat, podzielonych na dwie grupy: I – rolnicy uczestniczący w programie rolnośrodowiskowym i II – rolnicy nieuczestniczący w tym programie. Do badań ankietowych wybierano respondentów metodą podaną przez Babbiego [2003]. Przeprowadzono je w wybranych gminach powiatu

leżajskiego, w lutym 2012 roku. Uzyskane dane liczbowe zostały opracowane przy wykorzystaniu programu kalkulacyjnego EXCEL 2007.

WYNIKI BADAŃ I DYSKUSJA

Wykazano, że zainteresowanie programem rolnośrodowiskowym producentów rolnych w poszczególnych województwach jest zróżnicowane. W okresie wdrażania PROW 2007-2013 do Biur Powiatowych Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa wpłynęło z tego tytułu ponad 147 tys. wniosków. Najwięcej wniosków złożono w województwie lubelskim (17 498, czyli 11,8% w skali kraju). Duże zainteresowanie stwierdzono także w województwie mazowieckim, kujawsko-pomorskim, podlaskim i wielkopolskim. Najmniejsze zainteresowanie programem wykazują rolnicy zamieszkujący województwa śląskie i opolskie (tam liczba wniosków nie przekroczyła 1,5% w skali kraju) [Kruszyński, Borkowski 2011].

Regionalne Biuro Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa w Rzeszowie w latach 2004-2006 realizowało łącznie 3227 wniosków, na kwotę ponad 16 mln zł (tab. 1). W latach 2007-2013 liczba wniosków w ramach PROW wzrosła do 4220 (tab. 2).

Tabela 1. Liczba pakietów realizowanych w latach 2004-2006
Table 1. The number of packages realized in the years 2004-2006

Pakiet / Package	Liczba realizowanych wniosków / Number of realized applications
SO1 - rolnictwo zrównoważone / sustainable agriculture	117
SO2 - rolnictwo ekologiczne / organic farming	717
PO1 - utrzymanie łąk ekstensywnych / maintenance of extensive meadows	990
PO2 - utrzymanie pastwisk ekstensywnych / maintenance of extensive pastures	93
KO1 - ochrona gleb i wód / water and soil protection	1295
KO2 - tworzenie stref buforowych / creating buffer zones	1
GO1 - ochrona lokalnych ras zwierząt gospodarskich / preservation of local breeds of farm animals	14
Razem / Total	3227
Łączna kwota płatności / Total amount of payment [zł]	16 893 023

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Biura Regionalnego ARiMR w Rzeszowie / Source: Own elaboration on the basis of data from the Rzeszów Regional Office of the ARiMR (Agency for Agriculture Restructurization and Modernization)

W realizacji zrównoważonego rozwoju istotną rolę odgrywa czynnik ludzki razem z jego szczególną cechą - stanem świadomości ekologicznej. Idea Dekady Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju, ogłoszonej przez UNESCO na lata 2004-2014 [Kostecka 2009] wymaga podejmowania szeroko zakrojonych działań na rzecz zmiany kierujących ludźmi wartości. Może do nich należeć kształtowanie proekologicznych postaw w duchu retardacji przekształcania zasobów przyrodniczych. Realizacja tych założeń powinna dotyczyć wszystkich grup społecznych, w tym również rolników, którzy ze względu na specyfikę swojej działalności zawodowej powinni stanowić awangardę i podejmować działania na rzecz zrównoważonego rozwoju.

Na pytania ankiety odpowiadali rolnicy uczestniczący w programie rolnośrodowiskowym (grupa I) i nie realizujący tego programu (grupa II). Struktura wiekowa w obydwu grupach respondentów była zbliżona: ponad połowę (52%) stanowiły osoby w wieku 40-55 lat. Przeważali rolnicy z wykształceniem zawodowych (56%), a tylko nieliczni (3%) posiadali wyższe wykształcenie.

Tabela 2. Liczba pakietów realizowanych w latach 2007-2012
Table 2. The number of packages realized in the years 2007-2012

Pakiet / Package	Liczba realizowanych wniosków / Number of realized applications
Pakiet 1 - rolnictwo zrównoważone / Package 1 - sustainable agriculture	318
Pakiet 2 - rolnictwo ekologiczne / Package 2 – organic farming	886
Pakiet 3 - ekstensywne trwałe użytki zielone / Package 3 - extensive sustained arable land	1874
Pakiet 4 - ochrona zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk przyrodniczych poza obszarami NATURA 2000 / Package 4 - endangered bird species protection and the protection of natural nesting grounds outside of the NATURA 2000 areas	128
Pakiet 5 - ochrona zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk przyrodniczych na obszarach NATURA 2000 / Package 5 - endangered bird species protection and the protection of natural nesting grounds in the "NATURA 2000" areas	118
Pakiet 6 - zachowanie zagrożonych zasobów genetycznych roślin w rolnictwie / Package 6 - maintaining the threatened genetic resources of plants in agriculture	141
Pakiet 7 - zachowanie zagrożonych zasobów genetycznych zwierząt w rolnictwie / Package 7 – maintaining the threatened genetic resources of animals in agriculture	84
Pakiet 8 - ochrona gleb i wód / Package 8 - water and soil protection	663
Pakiet 9 - strefy buforowe / Package 9 - buffer zones	8
Razem / Total	4220
Łączna kwota płatności / Total amount of payment [zł]	21 096 640

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Biura Regionalnego ARiMR w Rzeszowie / Source: Own elaboration on the basis of data from the Rzeszów Regional Office of the ARiMR

Pytania ankietowe dotyczyły zagadnień związanych z ochroną środowiska w obszarach wiejskich i zmierzały do określenia stopnia w jakim udział w realizacji programów PROW wpływa na wiedzę i prośrodowiskowe postawy rolników (tab. 3).

Tabela 3. Wyniki badań ankietowych
Table 3. The results of the survey

Pytanie / Question		Odpowiedź / Answers [%]	
		Grupa I	Grupa II
Czy uważasz, że masz wpływ na stan środowiska? / Do you think you have an influence on the state of the environment?	- tak / yes	60	50
	- nie / no	12	24
	- brak zdania / no opinion	28	26
Jakie są największe zagrożenia dla środowiska? / What are the greatest threats to the environment?	- intensyfikacja produkcji roślinnej / the intensification of plant production	20	20
	- koncentracja chowu zwierząt / the concentration of animals breeding	24	20
	- problem zagospodarowania odpadów / the problem of waste management	16	20
	- zanikanie różnorodności biologicznej / the deterioration of biodiversity	6	4
	- emisja zanieczyszczeń do atmosfery / pollutant emissions to air	14	8
	- brak zdania / no opinion	20	28

Kto powinien odpowiadać za stan środowiska? / <i>Who should bear responsibility for the condition of the environment?</i>	- samorząd terytorialny / <i>local authorities</i>	36	40
	- administracja państwowa / <i>state administration</i>	16	20
	- obywatele / <i>citizens</i>	40	16
	- zakłady przemysłowe / <i>industrial plants</i>	8	16
	- brak zdania / <i>no opinion</i>	-	8
Co należy zrobić, aby poprawić stan środowiska? / <i>What should be done to improve the state of the environment?</i>	- kontrola i nieuchronne kary / <i>control and inescapable penalties</i>	36	20
	- podnoszenie świadomości ekologicznej / <i>the raising of ecological awareness</i>	4	10
	- wykorzystanie lokalnych autorytetów / <i>use of local authorities</i>	12	10
	- stworzenie zachęt finansowych / <i>financial incentives</i>	48	40
	- brak zdania / <i>no opinion</i>	-	20
Czy wiesz co to jest zrównoważony rozwój? / <i>Are you familiar with the term sustainable development?</i>	- tak / <i>yes</i>	6	-
	- nie / <i>no</i>	94	100
Czy wiesz co to jest program rolnośrodowiskowy? / <i>Do you know what agroenvironmental program is?</i>	- tak / <i>yes</i>	100	30
	- nie / <i>no</i>	-	70
Jakie pakiety działań rolnośrodowiskowych są realizowane w gospodarstwie? / <i>What packages of agri-environmental actions are being employed at your farm?</i>	- rolnictwo zrównoważone / <i>sustainable agriculture</i>	13	-
	- rolnictwo ekologiczne / <i>organic farming</i>	51	-
	- ekstensywne trwale użytki zielone / <i>extensive sustained arable land</i>	25	-
	- zachowanie zasobów genetycznych roślin / <i>maintaining the threatened genetic resources of plants</i>	12	-
	- zachowanie zasobów genetycznych zwierząt / <i>maintaining the threatened genetic resources of animals</i>	7	-
	- ochrona gleb i wód / <i>water and soil protection</i>	3	-
Czy przestrzegasz zasad Kodeksu Dobrej Praktyki Rolniczej? / <i>Do you obey the rules of the Code of Good Agricultural Practice?</i>	- tak / <i>yes</i>	98	20
	- nie / <i>no</i>	2	80
Jakie stosujesz sposoby zagospodarowania odpadów organicznych w gospodarstwie? / <i>What are the methods you employ to manage organic waste on the farm?</i>	- gminne składowisko / <i>local landfill</i>	40	20
	- dzikie wysypisko / <i>illegal dumpsite</i>	-	12
	- spalanie / <i>incineration</i>	20	28
	- kompostowanie / <i>composting</i>	30	8
	- inne / <i>other</i>	10	32
Jak nawozy mineralne i pestycydy wpływają na środowisko? / <i>How do mineral fertilizers and pesticides affect the environment?</i>	- skażają środowisko / <i>they pollute the environment</i>	36	20
	- nie skażają środowiska / <i>they do not pollute the environment</i>	40	50
	- brak zdania / <i>no opinion</i>	24	30
Co skłoniło Cię do podjęcia działań rolnośrodowiskowych w gospodarstwie? / <i>What motivated you to take up agri-environmental actions at your farm?</i>	- dotacje finansowe / <i>financial subsidies</i>	90	-
	- troska o środowisko / <i>care for the environment</i>	10	-

Grupa I - rolnicy uczestniczący w programie rolnośrodowiskowym / *Group I - farmers participating in an agri-environmental program*

Grupa II - rolnicy nieuczestniczący w programie rolnośrodowiskowym / *Group II - farmers not participating in an agri-environmental program*

Wykazano niepełną wiedzę wszystkich badanych, w tym szczególnie słabe rozumienie wagi zagrożenia wynikającego z zanikania różnorodności biologicznej. Ten problem jako istotny postrzegało mniej niż 10% respondentów w obydwu grupach.

Odpowiedzi obydwu grup rolników w kwestii oceny działań poprawiających stan środowiska były zbliżone. Za najważniejsze uznano stworzenie zachęt finansowych (48 i 40% ankietowanych) oraz kontrolę i nieuchronność kary dla zanieczyszczających środowisko (36 i 20% ankietowanych). Oceniając stan wiedzy rolników na temat założeń zrównoważonej produkcji rolnej, której niezbędnym warunkiem jest przestrzeganie zasad Kodeksu Dobrej Praktyki Rolniczej stwierdzono, że 98% rolników z I grupy deklaruje gospodarowanie zgodnie z wytycznymi kodeksu, a w II grupie wskaźnik ten był zdecydowanie niższy i wynosił zaledwie 20%. Niepokój może budzić fakt, że gospodarowanie w zgodzie z zasadami szeroko pojętego zrównoważonego rozwoju rolnictwa jest motywowane głównie chęcią uzyskania wsparcia finansowego.

Racjonalne postrzeganie problematyki środowiskowej jest istotnym czynnikiem sprzyjającym realizacji koncepcji zrównoważonego rozwoju. Dotychczasowe badania wskazują na niski poziom świadomości ekologicznej polskiego społeczeństwa [Bołtromiuk 2009]. Rolnicy stanowią grupę najmniej krytyczną w ocenie zagrożeń środowiska i ponadto w największym stopniu przedkładają korzyści finansowe nad wartości wynikające z jakości środowiska przyrodniczego [Gliński 1996]. Z badań przeprowadzonych przez Runowskiego [1996] oraz Majewskiego i Perepeczko [2001] wynika, że znaczna część rolników nie dostrzega zagrożeń związanych z chemizacją rolnictwa. Korzystniejsza sytuacja ma miejsce w przypadku rolników ekologicznych, którzy mają większą wiedzę na temat rolniczych źródeł zanieczyszczenia środowiska w porównaniu z rolnikami gospodarującymi metodami konwencjonalnymi. Według Kazimierczyka i in. [2010] decyzja o zmianie systemu gospodarowania na ekologiczny jest motywowana jednak nie tyle pobudkami ekologicznymi, co chęcią osiągnięcia korzyści finansowej. Również Pondel [2007] wskazuje na ekonomiczne motywy podejmowania działań rolnośrodowiskowych przez rolników. Marcysiak [2006], oceniając postawy prośrodowiskowe rolników indywidualnych z województwa kujawsko-pomorskiego stwierdził, że problematyka ochrony środowiska nie jest tej grupie zawodowej obca, choć i w tym przypadku nie można mówić o nadrzędności celów ekologicznych w ich świadomości i postawach.

PODSUMOWANIE

Zasadniczym celem programu rolnośrodowiskowego jest promocja metod produkcji rolniczej przyjaznych środowisku. Obok ochrony gleb, wód i powietrza, w przypadku Polski ma to także ogromne znaczenie dla utrzymania, dużej na tle Europy, różnorodności biologicznej obszarów wiejskich.

Niestety, przeprowadzone badania ankietowe wykazały, że większość badanych rolników powiatu leżajskiego zdecydowała się na udział w działaniach rolnośrodowiskowych ze względów ekonomicznych i w zakresie swojej wiedzy i postrzegania problematyki środowiskowej niewiele różni się od tych badanych, którzy nie realizują programu rolnośrodowiskowego. Choć twierdzili (98%), że przestrzegają zasad Kodeksu Dobrej Praktyki Rolniczej (podczas gdy w grupie nierealizujących programu takiej odpowiedzi udzieliło zaledwie 20% badanych), to zagrożenia dla różnorodności biologicznej zauważyło mniej niż 10% z nich. Przyczyny tych niepokojących wyników badań należy zapewne upatrywać w fakcie, że większość respondentów ankiety reprezentowała wykształcenie zawodowe.

W interesie całego społeczeństwa należy więc pilnie określić propozycje uzupełniania tego wykształcenia, w tym zintensyfikować działania na rzecz poszerzania świadomości ekologicznej. Umacnianie kultury ekologicznej wśród producentów rolnych jest jednym z niezbędnych warunków budowania zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich.

PIŚMIENNICTWO

- Adamowicz M. 2005. Zrównoważony i wielofunkcyjny rozwój rolnictwa a agronomia. *Annales UMCS, sec. E, vol. LX: 77-80.*
- Adamowicz M. 2006. Koncepcja trwałego i zrównoważonego rozwoju wobec wsi i rolnictwa. *Prace Naukowe, 38, Wyd. SGGW, Warszawa: 11-25.*
- Babbie E. 2003. *Badania społeczne w praktyce.* Wyd. Nauk. PWN, Warszawa: 205-206.
- Bołtromiuk A. 2009. Świadomość ekologiczna Polaków - zrównoważony rozwój - raport z badań 2009. Instytut na Rzecz Ekorozwoju. [dokument elektroniczny: http://www.ineisd.org.pl/theme/UploadFiles/File/publikacje/raporty/swiad_ekol_2009.pdf data wejścia: 13. 10. 2012].
- Działania Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013. [dokument elektroniczny: <http://www.minrol.gov.pl/pol/Wsparcie-rolnictwa-i-rybolowstwa/PROW-2007-2013/Dzialania-PROW-2007-2013>, data wejścia: 01. 10. 2012]
- Gliński P. 1996. *Polscy Zieloni. Ruch społeczny w okresie przemian.* Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN, Warszawa: 127-146.
- Kazmierczyk B., Skapska W., Rembiałkowska E. 2010. Ocena świadomości ekologicznej oraz postaw prośrodowiskowych wśród rolników ekologicznych i konwencjonalnych w powiecie grajewskim. *Journal of Research and Applications in Agricultural Engineering, 55 (3): 171-178.*
- Kostecka J. 2009. Dekada edukacji dla zrównoważonego rozwoju – Wizja, cel, strategia. *Problemy Ekorozwoju, 2: 99-104.*
- Kostecka J., Mroczek J.R., Garczyńska M. 2010. Szacunek dla pracy rolnika w kontekście potrzeb retardacji zamian przestrzeni w obszarach wiejskich. [w:] *Retardacja materialnego przekształcania zasobów przyrodniczych. Osiągnięcia, problemy, perspektywy*, J. Kostecka (red.), *Biuletyn KPZK PAN, 242: 133-145.*
- Kruszyński M., Borkowska M. 2011. Program rolnośrodowiskowy narzędziem ochrony środowiska przyrodniczego terenów wiejskich. *Ekonatura, 9(94): 17-18.*
- Majewski E., Perepeczko B. 2001. *Rolnicy - ich postawy i poglądy.* [w:] *Jakość zarządzania w gospodarstwach rolniczych w Polsce w świetle badań*, E. Majewski (red.), Wyd. SGGW, Warszawa: 164-185.
- Marcysiak T. 2006. Postawy rolników indywidualnych województwa kujawsko-pomorskiego wobec problemów środowiska przyrodniczego. *Zesz. Nauk. AR we Wrocławiu, 540: 327-331.*
- Mroczek J.R. 2009. Programy rolno-środowiskowe jako instrument edukacji ekologicznej na obszarach wiejskich. [w:] *Edukacja dla Zrównoważonego Rozwoju. IV. Edukacja dla ładu środowiskowego*, T. Borys (red.), Wyd. *Ekonomia i Środowisko: 274-281.*
- Papuziński A. 2006. Świadomość ekologiczna w świetle teorii i praktyki. (Zarys politologicznego modelu świadomości ekologicznej). *Problemy Ekorozwoju, 1(1): 33-40.*
- Pondel H. 2007. Proekologiczna działalność wielkopolskich producentów rolnych. *Journal of Research and Applications in Agricultural Engineering, 52(4): 27-31.*
- Runowski H. 1996. *Ograniczenia i szanse rolnictwa ekologicznego.* Wyd. SGGW, Warszawa: 156-180.
- Sadowski A. 2000. Postawy rolników indywidualnych województwa kujawsko-pomorskiego wobec problemów środowiska przyrodniczego. *Ekonomia i Środowisko, 2(17): 195-197.*

THE ASSESSMENT OF THE ROLE OF AGRI-ENVIRONMENTAL PROGRAM IN THE PERCEPTION BY FARMERS SELECTED ASPECTS OF ENVIRONMENTAL ISSUES

Abstract. Development and implementation of the agri-environmental program is mandatory for each member state of the European Union. Polish agri-environmental program focuses not only on extensification of agricultural production but also at sustaining of existing Europe's largest biodiversity in the rural areas. The agri-environmental program is an alternative to the conventional agriculture and is designed to encourage farmers to adopt practices that lead to the greening of agricultural production and is contributes to the retardation of intensive transforming of habitats in rural areas.

Agricultural producers in the Podkarpackie voivodeship are seeking new opportunities and they see a chance for the development of their farms also in agri-environmental program. Survey research has shown that the majority of the farmers decided to participate in the agri-environmental actions for economic reasons and in the extent of their knowledge and the way in which they perceive environmental issues do not differ much from the surveyed parties who do not carry out agri-environmental program. Even though they composted organic waste, do not dispose them in the illegal dumpsites and they claim (98%) that they comply with the Code of Good Agricultural Practice (while in the group who do not realize the program that answer was provided only by 20% of the respondents), they did not recognize the threat to the environment due to the deterioration of biodiversity.

Keywords: sustainable development, retardation, rural areas, agri-environmental program